З М І С Т

Подвиг громадянина і вченого.....5-9
Від автора..... 10

ВСТУП 11-63

Проблема українського козацтва в іноземній дворянській історіо- графії XVI—XVII ст.: М. Бєльський, І. Бєльський. О. Гвагнін, Б. Папроцький, П. Пясецький, Е. Лясота, Я. Собєський, С. Окольський, Г. Боплан. Українська старшинська історіографія XVII—XУIП ст.: Самовидець, Г. Грабянка, С. Величко, П. Симоновський. «История Русов». Російська дворянська історіографія XVIII ст.: Г. Міллер, О. Рігельман. Погляди на козацтво О. Радіщева і К. Рилєєва. Козацтво в творах російських революційних демократів: В. Бєлінського, О. Герцена, М. Добролюбова. М. Чернишевського. Погляди Т. Шевченка на козацтво. Українська дворянська історіографія XIX ст.: Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, А. Скальковський. Українська буржуазно-ліберальна історіографія XIX ст.: М. Костомаров. Російська буржуазно-ліберальна історіографія XIX ст.: Соловйов. Ліберально-народницька історіографія: О. Єфименко, А. Шиманов. Українська буржуазно - націоналістична історіографія кінця XIX — початку XX ст.: П. Куліш, В. Антонович. М. Грушевський. Праці Д. Еварницького. Російська буржуазно-ліберальна історіографія кінця XIX — початку XX ст.: І. Каманін. М. Любавський.Еволюція поглядів на козацтво в перші десятиріччя Радянської влади: М. Рожков, М. Покровськнй, М. Кириченко, М. Слабченко. Проблема козацтва в працях сучасних радянських істориків — О. Апанович, О. Пронштейна, М. Постникової-Лосєвої, І. Рознера, О. Дружиніної. Джерелознавча довідка.

Р о з д і л I

ПОЛІТИКА ЦАРИЗМУ ЩОДО ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА.....64-113

Соціально-економічний розвиток Росії у XVIII ст. Козацтво і політика царизму щодо нього в 20—40-х роках XVIII ст. Посилення феодально-кріпосницького гніту на Лівобережній Україні.Становище народних мас на Правобережжі та Слобожанщині.Заснування Нової Січі.Січові укріплення. Паланки. Рельєф, рослинний і тваринний світ Запоріжжя. Загальний погляд на економіку Запоріжжя.Соціальні протиріччя в середовищі козацтва. Старшина і військова рада. Вибори старшини.Політика царизму щодо обмеження самоврядування Запоріжжя.Накази гетьманської канцелярії про перепис козаків. Функції коменданта Новосіченського ретраншементу. Утворення Нової Сербії. Побудова кріпості св. Єлисавети. Поселення Новослобідського полку.Утворення Слов'яносербії. Урядові залоги й укріплення на території Запоріжжя. Посилка на Запоріжжя урядових команд для розшуку збіглих селян.Збільшення службових повинностей на Запорізьке військо.Проекти уряду про скасування виборів старшини.Ставлення старшини до цих проектів.Боротьба широких мас козацтва за збереження демократичних інститутів у Запорізькому війську.Наступ царизму на політичну автономію Лівобережної України — скасування гетьманства в 1764 р. Становище Запоріжжя під час російсько-турецької війни 1768—1774 рр. Участь Запорізького війська у війні. Побудова Нової Дніпровської лінії захоплення запорізьких земель. Загальний висновок.

Р о з д і л II

ВТЕЧІ НА ЗАПОРІЖЖЯ 114-140

Причини втеч селян і козаків на Запоріжжя. Втечі селян Лівобережної України й розшук їх урядовою

адміністрацією на Запоріжжі. Ставлення до розшуку втікачів запорізької адміністрації. Втечі селян від С. Кочубея і розшук їх на Запоріжжі. Масові втечі селян на Запоріжжя. Біографії втікачів, їх майновий стан. Втечі з Слобожани;ини й обвинувачення поміщикам та урядовою адміністрацією запорізьких козаків у переховуванні збіглих. Втечі з Правобережної України, Новоросійської губернії і Криму. Втечі солдатів. Соціальна неоднорідність втікачів. Ставлення до збіглих різних верств запорізького козацтва. Становище збіглих на Запоріжжі та причини захисту їх запорізькою адміністрацією. Загальний висновок.

Р о з д і л III

ЗАПОРІЗЬКИЙ КУРІНЬ 141-167

Кількість і назви куренів. Роль куренів на Запоріжжі. Січова залога. Питання про вступ до козацтва в історіографії. Прийняття до козацтва. Становище козацької сіроми в куренях. Шукання заробітку. Біографії козаків-сіромах. Наймання козацької сіроми заможним козацтвом. Запис до куренів. Біографії козаків, які вийшли з Правобережжя. Питання про обов'язкову належність до православ'я і зміну прізвищ при вступі до козацтва. Становище січової бідноти. Відхід сіроми на заробітки за межі Запоріжжя — в Крим і турецькі провінції. Критика поглядів буржуазних істориків на відносини між козаками різних соціальних груп. Перебування частини запорізького козацтва на Лівобережжі. Питання про чисельність запорізького козацтва і запорізького населення. Почесні запоріжці.

Р о з д і л IV

ЗАПОРІЗЬКИЙ ЗИМІВНИК.....168-211

Питання про землеволодіння й землекористування на Запоріжжі.

Білети на право «сидения зимовником». Загальна характеристика зимівника. Розмір і характер господарства старшинських зимівників. Опис зимівників П. Калнишевського, І. Глоби, Головатого, Ковпака, Гараджі, Ногая. Зимівники заможного козацтва. Опис знищеного і пограбованого під час татарського нападу майна козацьких зимівників Орельської паланки. Роль землеробства і скотарства в багатому козацькому зимівнику. Продаж знмівничанами худоби, коней, продуктів скотарства, хліба. Рільнича техніка. Сільськогосподарські культури. Питання про робочу силу в зимівниках. Застосування найманої праці. Чисельність робітників у великих зимівниках. Організація зимівника — управителі й робітники. Молодики, служителі. Кріпосницькі тенденції у запорізької старшини. Хутір Китайгородського сотника П. Семенова. Загальний висновок.

Розділ V

ЗАПОРІЗЬКІ СЛОБОДИ 212-266

Розмір слобід. Укріплення. Слобідські громади. Землекористування. Захоплення громадських земель заможними слободянами. Боротьба за землю серед заможних слободян. Стан землеробства в слободах. Заходи Коша щодо соціально-економічної характеристики слобідського козацтва. Вихід заможних козаків з слобід на хутори. Дані про посполитих. Застосування найманої праці заможними козаками й посполитими. Соціальне розшарування слобідського населення. Перехід заможних посполитих в козаки і, навпаки — переведення збіднілого козацтва в розряд посполитих. Повинності слобідського населення. Загальний висновок.

Р о з д і л VI

РИБАЛЬСТВО. ПОЛЮВАННЯ. ЧУМАКУВАННЯ. ВИДОБУВАННЯ СОЛІ. РЕМЕСЛО……267-287

Райони рибальства. Гард на Вузі. Розподіл рибних угідь — льосування. Знаряддя рибальства. Вартість знарядь праці рибного промислу. Організація праці в запорізькому рибальстві. Наймана праця. Породи звірів на Запоріжжі, організація полювання на них та наймана праця. Чумацький промисел. Наймана праця в чумацтві. Видобування солі та застосування найманої праці Ремесло на Запоріжжі. Ремісники-одиночки. Ремісничі майстерні. Наймана праця в ремеслі. Загальний висновок.

Р о з д і л VII

ТОРГІВЛЯ …… ……288-320

Передмістя Січі — центр торгівлі. Курінні торгові приміщення, оренда їх козаками. Торгові ряди. Базарні отамани. Транзитна торгівля з східними країнами. Перелік привізних товарів. Проект Комерц-Колегії про перенесення транзитної торгівлі з Січі в Черкаськ. Торгівля в паланках. Кількість торгових приміщень в паланках. Торгові обороти окремих запорізьких і приїжджих купців. Наймана праця в торгівлі. Шинкарство. Кількість шинків на Запоріжжі. Застосування найманої праці в шинках. Торгівля Запоріжжя з Лівобережжям. Торгові зв'язки Запоріжжя з великоросійськими областями. Торгівля з Доном, Правобережною Україною, Кримом та іншими країнами. Загальний висновок.

Р о з д і л VIII

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РІЗНИХ ВЕРСТВ ЗАПОРІЗЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ……321-370

Військова старшина. Суд. Кари. Військові фінанси. Мита. Збір за охорону купецьких валок. Військовий оклад. Прибутки з військових зимівників. Розподіл урядового грошового жалування для війська. Розподіл хлібного жалування. Збори з шинків та пивниць і розподіл їх між старшиною. Звільнення військової старшини від торгових мит. Привілеї старшин щодо користування землею, лісом, рибними угіддями. Конфіскація на користь старшини козачих зимівників після повстання в грудні 1768 р. Утримання старшини місцевим населенням під час службових поїздок. Повинності козаків і посполитих на користь старшини під час війни 1768—1774 рр. Зловживання військової старшини. Паланкова старшина. Зловживання паланкової старшини. Грошові капітали деяких старшин. Побут запорізької старшини. Побут заможного козацтва. Лихварство. «Знатні» й «старі» козаки. Опис майна середнього козака. Побут запорізької сіроми. Заробітна плата наймита на Запоріжжі. Робота «по найму» і «без найму». Відбування наймитами військової служби. Правове становище посполитих і підсусідків. Селяни запорізьких монастирів. Загальний висновок.

Розділ IX
КЛАСОВА БОРОТЬБА НА ЗАПОРІЖЖІ.
ЗРУЙНУВАННЯ НОВОЇ СІЧІ 371-417

Виступ козацької сіроми 1 січня 1749 р. Виступ сіроми в Калміуській паланці в 1754 р. Виступ козаків і посполитих в 1761 р. в с. Каменському Кодацької паланки, у Великому Лузі — в 1764 р. Гайдамацький рух на Запоріжжі. Гайдамацькі табори. Соціальний склад гаіідамацьких загонів. Боротьба Коша з гайдамацьким рухом. Співчуття і підтримка гайдамаків з боку трудових верств запорізького населення. Участь запорізької сіроми в Коліївщині. Максим Залізняк. Поразка коліїв. Загострення класової

боротьби на Запоріжжі. Повстання сіроми у Січі в грудні 1768 р. Заходи старшини до боротьби з повстанням. Придушення повстання. Заворушення в паланках. Заворушення у Корсунському курені в грудні 1769 р. Посилення класової боротьби на Запоріжжі в зв'язку з селянською війною під проводом О. Пугачова. Участь запоріжців у селянській війні в Росії. Втечі на Запоріжжя учасників селянської війни. Політика царизму щодо селянства і козацтва після придушення селянської війни. Посилення феодально-кріпосницького та національного гніту. Проект реорганізації Запорізького війська А. Головатого. Урядовий проект ліквідації запорізького козацтва. Оточення Січі царським військом. Ліквідація Січі. Місце запорізького козацтва в історії українського народу.